

IZABELA ADRYCH-BRZEZIŃSKA

Możliwość objęcia ochroną ubezpieczeniową odpowiedzialności cywilnej w zakresie *punitive damages* w prawie amerykańskim¹

Odszkodowanie karne stanowi kontrowersyjną pod względem teoretycznym, ale prawnie egzekwowalną doktrynę. W zagadnieniu tym zawiera się wiele problematycznych kwestii prawnych, które teoretycy próbują rozwiązać od kilkudziesięciu lat. Jedną z takich kwestii dotyczy możliwości objęcia ochroną ubezpieczeniową odpowiedzialności z tytułu odszkodowania karnego. Obecnie nie ma zgody co do tego, czy prawo powinno zezwalać na takiego rodzaju ochronę. Amerykańska judykatura jest podzielona: niektóre sądy negują ten rodzaj ubezpieczenia ze względu na sprzeczność z polityką prawną, jednak zdecydowana większość dopuszcza taką możliwość. Niniejszy artykuł wyjaśnia, dlaczego kwestia objęcia ochroną ubezpieczeniową odpowiedzialności z tytułu odszkodowania karnego jest tak problematyczna i wskazuje, jak radzą sobie z nią amerykańskie sądownictwo oraz praktyka ubezpieczeniowa.

Słowa kluczowe: odszkodowanie karne, odpowiedzialność deliktowa, prewencja, represja, kompensacja, ubezpieczenie, ubezpieczyciel, umowa ubezpieczenia.

---

1. Publikacja powstała przy wsparciu finansowym Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego i jest efektem uczestnictwa autorki w V Edycji Programu Mobilność Plus.

Wprowadzenie

*Punitive damages*² (*exemplary damages, vindicative damages, smart money*)³ to odszkodowanie zasądzone w trybie procesu cywilnego obok lub ponad wysokość odszkodowania pełniącego cel wyłącznie restytucyjny, zwanego odszkodowaniem kompensacyjnym (*compensatory damages*). Jaka jest zatem rola *punitive damages*, skoro nie stanowią one rekompensaty za szkodę, a jednak są zasądzone na gruncie prawa prywatnego? Odpowiedź na to pytanie nie jest niestety ani prosta, ani jednoznaczna. Natura *punitive damages* jest złożona, co sprawia, że od wielu lat trwa spór doktrynalny w zakresie funkcji, jakie instytucja ta pełni w systemie prawa prywatnego. Mimo podzielonych zdań teoretyków, sądy amerykańskie zasądzały odszkodowanie karne z niemalejącą intensywnością. Sumy przyznawane tytułem odszkodowania karnego są wyjątkowo zróżnicowane – niektóre sądy zasądzały *punitive damages* w odpowiedniej proporcji do *compensatory damages*, inne akceptują werdykty ławy przysięgłych, w których *punitive damages* przekraczają dziesięcio- lub nawet kilkusetkrotnie *compensatory damages*. Ze względu na niemalejącą popularność odszkodowania karnego oraz rosnące kwoty zasądzone z tego tytułu⁴ kwestia możliwości objęcia *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową staje się niezwykle istotna. Zainteresowani nią są nie tylko potencjalni ubezpieczeni czy ubezpieczyciele, ale także całe społeczeństwo, na które spada zwykle ostateczny koszt takiej ochrony.

Celem niniejszego opracowania jest w pierwszej kolejności przybliżenie konstrukcji odszkodowania karnego poprzez wyjaśnienie jego genezy i funkcji, jakie pełni w tych systemach prawnych, w których jest zasądzone. Omówienie różnych teorii uzasadniających zasądzenie odszkodowania karnego w doktrynie i praktyce posłuży następnie jako punkt wyjścia do dalszych rozważań nad możliwością ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej w zakresie *punitive damages*. Ustawodawstwo i praktyka orzecznicza różnią się w tej kwestii znacznie pomiędzy poszczególnymi stanami. W większości przypadków da się jednak wychwycić „punkty styczne” nawiązujące

2. Jako że instytucja ta nie ma swego odpowiednika ani w prawie polskim, ani w prawie krajów bliskich nam kulturowo, zmuszona jestem przyjąć nazwę, która w najworniejszy sposób odzwierciedlałaby jej sens. Z tego względu zdecydowałam się posługiwać określeniem „odszkodowanie karne”. Nazwa ta wydaje się dobrze oddawać niejednoznaczny charakter omawianej instytucji. Ponadto nazwą taką posługują się nieliczne polskie opracowania w zakresie *punitive damages*. Por. m.in. E. Bagińska, Odszkodowanie karne (*punitive damages*) w prawie amerykańskim, „Państwo i Prawo” 2001, nr 9; M. Syska, Wysokość zasądzonych odszkodowań oraz tzw. *punitive damages* a klauzula porządku publicznego w postępowaniu o stwierdzenie wykonalności orzeczenia zagranicznego, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 1; S. Sołtysiński, Ważny wyrok w sprawach stwierdzenia wykonalności części zagranicznego orzeczenia sądowego oraz pojęcia klauzuli porządku publicznego. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 11 października 2013 roku, I CSK 697/12, „Polski Proces Cywilny” 2014, nr 3; M. Orecki, Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 11 października 2013 roku, I CSK 697/12, OSP 2014, nr 9.
3. Doktryna i orzecznictwo amerykańskie posługują się pojęciem *punitive damages*, z kolei doktryna i orzecznictwo angielskie preferują nazwę *exemplary damages*. Pozostałe nazwy stosowane są zamiennie w obu krajach.
4. Por. m.in. *Browning-Ferris Indus.*, 492 U.S. 257 [werdykt zasądający około 6 000 000 tytułem odszkodowania karnego dolarów utrzymany w mocy]; *Bankers Life & Cas. Co. v. Crenshaw*, 486 U.S. 71 (1988) [1 600 000 dolarów odszkodowania utrzymane w mocy]; *Palmer*, 684 P.2d 187 [6 200 000 dolarów odszkodowania utrzymane w mocy]; *Ford Motor Co. v. Stubblefield*, 171 Ga. App. 331, 319 S.E.2d 470 (1984) [8 000 000 dolarów odszkodowania utrzymane w mocy].

do tzw. *public policy*⁵ i różnego rodzaju wymogów procesowych. Opracowanie zakończą rozważania dotyczące roli ubezpieczycieli i sądownictwa w kształtowaniu się praktyki związanej z objęciem *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową. Przeprowadzona analiza dotyczy amerykańskiego systemu prawnego, jako że to właśnie tam *punitive damages* mają najszersze zastosowanie i to właśnie tam problematyce tej poświęca się najwięcej uwagi w nauce prawa.

1. Krótka geneza odszkodowania karnego

Powszechnie przyjmuje się, że prawo prywatne i prawo publiczne są dwiema oddzielnymi i samodzielnie sferami regulacji. O ich czołowych reprezentantach – prawie cywilnym i prawie karnym – można by nawet powiedzieć, że więcej je dzieli niż łączy. Odmienny jest nie tylko cel, inna jest także metoda regulacji. Podstawową funkcją prawa cywilnego jest ochrona interesu prywatnego jednostki, funkcją odpowiedzialności cywilnej zaś kompensacja wyrządzonej szkody. Z kolei funkcją prawa karnego jest przede wszystkim represja oraz prewencja. O ile funkcja prewencyjna nie jest całkowicie obca prawu cywilnemu, o tyle represja praktycznie w ogóle nie wpisuje się w naczelne zasady prawa cywilnego.

Bez względu na to, jak bardzo tradycyjne postrzeganie prawa jest związane z podziałem na sferę prywatną i publiczną, niektórym systemom prawnym znana jest instytucja, która wskazywany wyżej podział zaburza. Tak zwane odszkodowanie karne (*punitive damages*), szeroko stosowane w prawie amerykańskim, znane także innym porządkom prawnym⁶, stało się przedmiotem licznych dyskusji wśród przedstawicieli doktryny oraz praktyków i wymusiło spojrzenie na funkcje i zasady odpowiedzialności cywilnej z nieco innej perspektywy.

Geneza *punitive damages* nie jest prosta do zrekonstruowania, a ich historia może sięgać tysięcy lat wstecz. Jedna z teorii wskazuje, że pierwowzorem dzisiejszego odszkodowania karnego była instytucja *multiple damages* – wielokrotności odszkodowania zasądanego na rzecz poszkodowanego. Sytuacje, w których poszkodowany mógł żądać dwu-, trzy- lub nawet czterokrotności należnego mu odszkodowania, zostały opisane już w kodeksie Hammurabiego dwa tysiące lat przed naszą erą⁷. Ślady zwielokrotnionego odszkodowania odnaleźć można także w kodeksach starożytnej Grecji⁸ oraz Egiptu⁹. Warto odnotować fakt, że sytuacje, w których odszkodowanie stanowi wielokrotność szkody, przewiduje również Biblia w Pięcioksięgu Mojżeszowym¹⁰. Wydaje się,

---

5. Przez *public policy* rozumiem w niniejszym opracowaniu szeroko ujętą politykę prawną, na którą składają się zasady porządku publicznego, funkcje poszczególnych instytucji prawnych oraz cele, jakie zamierza osiągnąć ustawodawca.

6. Odszkodowanie karne zasądzone jest obecnie m.in. w Anglii, Walii, Kanadzie, Australii, na Cyprze, w Izraelu czy Nowej Zelandii.

7. L. L. Schlueter, K. R. Redden, *Punitive damages*, Lexis Publishing, Charlottesville 1995, s. 1. Tytułem przykładu wskazać można, że par. 5 kodeksu stanowił, iż jednym z uprawnień sędziego było zwiększenie sankcji wskazanej w orzeczeniu do jej dwunastokrotności, jeżeli wymagały tego względy słuszności.

8. H. Jolowicz, *The assessment of penalties in primitive law*, [w:] *Cambridge Legal Essays*, Heffer & Sons Ltd., Cambridge 1926, s. 216.

9. *Ibidem*, s. 216.

10. Księga Wyjścia 22:9 przewidywała podwójne odszkodowanie w przypadku wszelkich naruszeń nietykalności osobistej lub własności. Przykład za: L. L. Schlueter, K. R. Redden, *op. cit.*, s. 3.

że uzasadnieniem dla wprowadzania takiego mechanizmu prawnego była przede wszystkim chęć ukarania sprawcy szkody, prewencja oraz próba zapobieżenia prywatnej, często krwawej, zemście.

Także prawu rzymskiemu znana była instytucja *multiple damages*¹¹. *Prawo XII tablic* w kilku przypadkach pozwalało na zasądzenie odszkodowania w wysokości wielokrotności poniesionej szkody. W sytuacji niedotrzymania złożonej wcześniej obietnicy sankcją była podwójna wysokość odszkodowania¹², poszkodowany na skutek stosowania lichwy mógł domagać się poczwórnej wysokości odsetek ponad te, które przewyższały odsetki prawnie dozwolone¹³, a w przypadku nienależytego wykonania zobowiązania depozytu możliwe było domaganie się podwójnego odszkodowania¹⁴.

Wynika z tego, że wielu prawodawstwom starożytnym znana była kategoria wielokrotności odszkodowania zasądzanego na gruncie prawa prywatnego. I choć *multiple damages* i *punitive damages* to dwie różne konstrukcje prawne, to wydaje się, że więcej je łączy niż dzieli¹⁵. Wspólna wydaje się przede wszystkim funkcja obu konstrukcji – ukaranie sprawcy nagannego czynu niedozwolonego oraz odstraszenie przyszłych potencjalnych sprawców¹⁶. Wspólne jest także to, iż w obu przypadkach finalne odszkodowanie znacznie przekracza wysokość poniesionej przez poszkodowanego szkody oraz fakt, że „nadwyżka” trafia do rąk samego poszkodowanego, a nie żadnej instytucji państwowej¹⁷. A zatem argument, iż prawo prywatne od swych najdawniejszych czasów pełniło funkcję jedynie kompensacyjną, wydaje się trudny do obrony.

Multiple damages mają długą tradycję także w systemie prawnym *common law*. W Anglii możliwość zasądzenia wielokrotności odszkodowania znana była już w XIII wieku. I choć, jak zostało wspomniane powyżej, liczni autorzy doszukują się pierwowzoru *punitive damages* właśnie w instytucji *multiple damages*, to należy wspomnieć, że pierwszym źródłem, które wyraźnie stanowi, iż zasądzone zostało odszkodowanie karne, a nie wielokrotność odszkodowania, jest angielska sprawa *Wilkes v. Wood* z 1763 roku.¹⁸ Powód był autorem oczerniającego króla pamfletu, który ukazał się na łamach gazety „North Briton”. Na królewski rozkaz dom powoda został przeszukany, a część przedmiotów stanowiących jego własność zatrzymana. Nakaz przeszukania i zatrzymania okazał się jednak w świetle prawa nieważny. W sprawie z powództwa cywilnego przeciwko

---

11. W. W. Buckland, A. D. McNair, *Roman law and common law*, Cambridge University Press, Cambridge 1952, s. 344–345; H. Jolowicz, *Historical introduction to the study of Roman law*, Cambridge University Press, Cambridge 1967, s. 170.

12. Tablica VI.2, za: L. L. Schlueter, K. R. Redden, *op. cit.*, s. 3.

13. Tablica VIII.18, za: *ibidem*.

14. Tablica VIII.19, za: *ibidem*.

15. Także sądownictwo amerykańskie zwraca uwagę na liczne podobieństwa między obiema konstrukcjami. Por. m.in.: *Abell v. Potomac Ins. Co.*, 858 F.2d 1104 (5th Cir. 1988); *Fryar v. Abell*, 109 S.Ct. 3236 (1989); *United States v. Price*, 290 F.2d 525 (6th Cir. 1961); *United States v. Edwards*, 667 F.Supp. 1204 (W. D. Tenn. 1987); *Summers v. FDIC*, 592 F.Supp. 1240 (W. D. Okla. 1984).

16. W zakresie różnic pomiędzy *multiple damages* i *punitive damages* należy zauważyć, że w przypadku tych pierwszych nie jest brana pod uwagę sytuacja materialna sprawcy szkody, jako że suma rzeczywistego odszkodowania jest mnożona automatycznie przez przewidziany prawnie mnożnik. Z kolei w przypadku *punitive damages* sytuacja majątkowa sprawcy odgrywa istotną rolę, gdyż dzięki niej ustala się pożądany poziom represji oraz prewencji.

17. Większość stanów amerykańskich pozwala powodowi na zatrzymanie całości odszkodowania karnego, są jednak i takie, które nakazują zapłatę pewnej części na rzecz organów władzy stanowej.

18. *Wils. K. B.* 205, 95 Eng. Rep. 768 [C. P. 1763].

królowi powód argumentował, że zasądzenie „drobnego” odszkodowania nie powstrzyma władzy przed dalszym naruszaniem praw zwykłych mieszkańców. Sąd przychylił się do tej argumentacji i obok odszkodowania za doznane szkody zasądził także *punitive damages*. W oparciu o te same ustalenia faktyczne rozstrzygnięto sprawę *Huckle v. Money*¹⁹, w której powodem był drukarz i wydawca „North Briton”. Także jego dom został przeszukany na rozkaz króla, a urządzenia niezbędne do drukowania – skonfiskowane. W procesie cywilnym ława przysięgłych zasądziła na jego rzecz odszkodowanie w wysokości 300 funtów, z czego jedynie 20 funtów było odszkodowaniem za rzeczywiście poniesioną szkodę²⁰.

Wywodząca się z angielskiego *common law* doktryna *punitive damages* znalazła także podatny grunt do dalszego rozwoju na terenie Stanów Zjednoczonych. I choć większość stanów pozwala obecnie na zasądzenie odszkodowania karnego w trybie procesu cywilnego²¹, to teoretycy prawa toczą nieustanny spór o zgodność *punitive damages* z Konstytucją i z naczelnymi zasadami prawa prywatnego oraz o celowość utrzymania takiej konstrukcji prawnej²².

W świetle powyżej poczynionych uwag można postawić tezę, że pierwsze orzeczenia, w których posłużono się nazwą *exemplary* lub *punitive damages* i w których doszło do wyodrębnienia odszkodowania karnego od pozostałej sumy zasądzonej na rzecz poszkodowanego, przesądziły o penalnym charakterze tego odszkodowania. Również współcześnie ta funkcja odszkodowania karnego zdaje się odgrywać pierwszoplanową rolę. Zgodnie z definicją zawartą w par. 908 *Restatement Second of Torts* odszkodowanie karne to odszkodowanie inne niż odszkodowanie za rzeczywiście poniesioną szkodę, a także odszkodowanie nominalne, zasądzone przeciwko sprawcy w celu ukarania go za jego oburzające zachowanie oraz w celu powstrzymania jego samego i innych przed podobnym zachowaniem w przyszłości²³. Takie samo podejście odnaleźć można w praktyce sądów amerykańskich, które zasądzają *punitive damages* przede wszystkim w celu napiętnowania i ukarania wyjątkowo nagannego zachowania pozwanego oraz odstraszenia ewentualnych przyszłych sprawców podobnych szkód²⁴.

19. Wils. K. B. 205, 95 Eng. Rep. 768 [C. P. 1763].

20. Opis stanu faktycznego za: L. L. Schlueter, K. R. Redden, *op. cit.*, s. 5.

21. *Punitive damages* są akceptowane w we wszystkich stanach z wyjątkiem stanu Nebraska, który nie uznaje *punitive damages* ze względów konstytucyjnych, a także stanów Massachusetts, New Hampshire, Washington oraz Louisiana, które zezwalają na zasądzenie odszkodowania karnego jedynie w sytuacjach przewidzianych ustawowo.

22. W orzeczeniu *Bass v. Chicago and Northwestern Railway Co.* wyrażono następującą opinię: „Zawsze żałowałem, że doktryna *punitive damages* została zaakceptowana przez ten [Sąd Najwyższy stanu Wisconsin – przyp. aut.] sąd w sprawach z zakresu czynów niedozwolonych. Zasadniczo trudno jest bowiem zrozumieć, dlaczego poszkodowany czynem niedozwolonym, którego szkoda została w całości zrekompensowana, powinien otrzymać coś ponadto. Równie trudno jest zrozumieć, dlaczego suma, która ma stanowić karę dla sprawcy szkody, miałaby iść do rąk poszkodowanego, a nie społeczeństwa, w imieniu którego kara ta jest nakładana”. *Bass v. Chicago and Northwestern Railway Co.* 39 Wis. 636, Wis. Supreme Court [1876]. Zob. także: E. Bagińska, *op. cit.* oraz I. Adrych-Brzezińska, *Odszkodowanie karne – sposób na efektywniejsze prawo czy efektowny amerykański partykularyzm prawny?*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, nr 39.

23. *Punitive damages* are damages, other than compensatory or nominal damages, awarded against a person to punish him for his outrageous conduct and to deter him and others like him from similar conduct in the future.

24. Por. D. G. Owen, *The moral foundations of punitive damages*, „Alabama Law Review” 1989, nr 40 i cytowane tam orzecznictwo.

2. Funkcje *punitive damages* w prawie odpowiedzialności odszkodowawczej

Choć *Restatement Second of Torts* jasno wskazuje, że celem *punitive damages* nie jest kompensacja, a chęć ukarania naganego zachowania sprawcy szkody, a wnioski takie płyną także z analizy amerykańskiej judykatury, wśród teoretyków trwa nieustanny spór o prawne uzasadnienie dla zasądzania oraz o funkcje odszkodowania karnego. Część prezentowanych koncepcji zakłada, że uzasadnieniem dla istnienia i zasądzania *punitive damages* jest teoria retributywizmu. Inne, w tym liczne orzecznictwo, wyraźnie wskazują na prewencję jako główny powód stosowania odszkodowania karnego w praktyce. Odpłata za wyrządzoną szkodę oraz prewencja nie wyczerpują jednak bogactwa funkcji, jakie przypisuje się odszkodowaniu karnemu. Są bowiem i takie koncepcje, które, bazując na teorii sprawiedliwości Arystotelesa, doszukują się w odszkodowaniu karnym rekompensaty za naruszoną godność poszkodowanego, a zatem nawiązują do funkcji czysto kompensacyjnej. Różnorodność koncepcji uzasadniających zasądzanie *punitive damages* sprawia, że instytucja ta jest nieustającym obiektem zainteresowania zarówno teoretyków, jak i praktyków prawa. Warto zatem przyrzeć się bliżej niektórym poglądom w tej kwestii, bo może okazać się, że odpowiednie uzasadnienie zmienia sposób, w jaki postrzega się doktrynę *punitive damages*.

2.1 Odpłata za naganne zachowanie sprawcy szkody

Tzw. *retribution*, czyli odpłata za naganne zachowanie sprawcy, jest chyba tym uzasadnieniem dla zasądzania *punitive damages*, które zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie wysuwa się na pierwsze miejsce²⁵. I choć główny zarzut wobec tej koncepcji polega na tym, że pozwala się na istnienie instytucji prawnej na kształt „prywatnej zemsty” we współczesnym prawodawstwie, to kontrargument brzmi zwykle tak: „choć początkowo może się to wydawać dziwne, że współczesny system prawny jest oparty na rodzaju prywatnej zemsty, to nie dziwi fakt, że prawo pozwala osobie poszkodowanej złośliwym działaniem innej osoby wyładowywać swoje oburzenie poprzez wydobycie od sprawcy odpowiedniej sumy tytułem kary sądowej. Ta forma odpłaty jest jak najbardziej właściwa, jako że chroni i promuje dwie najbardziej podstawowe wartości, które leżą u podstaw systemu prawnego – wolność i równość”²⁶. Niektórzy teoretycy amerykańscy posługują się charakterystycznym porównaniem, które ich zdaniem dobrze obrazuje tę funkcję *punitive damages*. David Owen porównuje sprawcę szkody do złodzieja, który zasługuje na karę, ponieważ „ukradł” rzeczy wartościowe, zarówno z punktu widzenia jednostki, jak i społeczeństwa. Sprawca zabiera zatem (kradnie) zarówno od jednostki, jak i od społeczeństwa. Dobra te należy zwrócić, aby zapobiec niesprawiedliwemu zubożeniu poszkodowanego (którym jest i jednostka, i społeczeństwo) oraz bezpodstawnemu wzbogaceniu się sprawcy szkody. Szale sprawiedliwości, zachwiane czynem niedozwolonym, wracają do równowagi jedynie w sytuacji, gdy zrekompensujemy obie straty, samo odszkodowanie jest zatem niewystarczające, wymagana jest bowiem także

---

25. D. G. Owen, *A punitive damages overview: functions, problems and reform*, „Villanova Law Review” 1994, nr 39, s. 375.

26. *Ibidem*.

kara dla sprawcy szkody. *Punitive damages* pełnią w tym przypadku właśnie funkcję kary za kradzież dokonaną zarówno przeciwko samemu poszkodowanemu, jak i przeciwko społeczeństwu²⁷.

Jeżeli spojrzysz się na odszkodowanie karne z tej perspektywy, to nie powinien dziwić fakt, że jednym z wymogów, jakie muszą być spełnione w celu jego zasądzenia, jest to, by działanie pozwanego było umyślne, rażąco niedbałe, wyjątkowo lekkomyślne, złośliwe, dokonane z premedytacją lub z niskich pobudek. Czyny nieumyślne nie niosą bowiem z sobą zwykle niczego poza prawnie nieuzasadnionym przesunięciem dóbr z A do B, gdzie A to poszkodowany czynem niedozwolonym, a B to sprawca szkody. Takie działania nie wymagają zatem innych środków naprawczych niż pełna restytucja. Wobec powyższego wiodące stanowisko w doktrynie i orzecznictwie amerykańskim jest takie, że *punitive damages* nie powinny być zasądzone przy czynach o niedołożenie należytej staranności (*negligence*)²⁸.

2.2. Prewencja generalna i indywidualna

Wskazana wyżej funkcja odpłaty miała na celu ukaranie sprawcy za jego niewłaściwe, z punktu widzenia moralnego, zachowanie i najczęściej umyślne naruszenie praw poszkodowanego. Z kolei funkcja prewencyjna odszkodowania karnego przesuwają nieco swój punkt ciężkości z interesu samego poszkodowanego na interes społeczeństwa. I choć prewencja, jako jedna z podstawowych funkcji kary, jest przedmiotem nieustannych debat wśród teoretyków prawa²⁹, to większość z nich stoi na stanowisku, że odpowiednio dobrana i szybko wymierzona kara spełnia tę funkcję przynajmniej w części. Podobnie jest w przypadku *punitive damages* – ich efektywność w pełnieniu tej funkcji również zależy od dwóch czynników. Po pierwsze od tego, jaka jest skuteczność w wykrywaniu i pociąganiu do odpowiedzialności sprawców tych czynów, w przypadku których możliwe jest zasądzenie odszkodowania karnego. Po drugie od tego, jaka jest społeczna świadomość bezprawności takich czynów oraz sankcji z nimi związanych³⁰. Wobec powszechnego przekonania, że duża część czynów niedozwolonych pozostaje niewykryta lub ich sprawca z ja-

27. D. G. Owen, *The moral foundations...*, s. 709–710. Autor dalej wyjaśnia, że kiedy sprawca umyślnie narusza prawa innej osoby, to tym samym „kradnie” część autonomii poszkodowanego, co niejako potwierdza, że stawia on i ceni siebie wyżej niż poszkodowanego. Jeżeli zatem zasądziłibyśmy jedynie odszkodowanie, które byłoby równe poniesionej szkodzie materialnej, to równowaga między sprawcą a poszkodowanym nie zostałaby w pełni przywrócona. Stąd konieczność nałożenia dodatkowej sankcji na sprawcę takiego czynu. Naruszenie praw poszkodowanego, które autor przyrównuje do kradzieży, składa się bowiem z dwóch odrębnych elementów: 1) nieuzasadnionego transferu dóbr od poszkodowanego do sprawcy szkody oraz 2) bezprawnego charakteru takiego transferu, który narusza prawa przynależne poszkodowanemu, przez co „kradnie” część jego wolności („the illicit transfer of freedom from the victim to the thief”). Kara, którą stanowi konieczność zapłaty odszkodowania karnego, służy przywróceniu równości poszkodowanego w stosunku do złodzieja – sprawcy szkody, a dzieje się to poprzez zmniejszenie dodatkowej wartości sprawcy szkody i zwrot bezprawnie odebranej poszkodowanemu wolności. Prawo potwierdza w ten sposób równą wartość wszystkich i obowiązek każdej osoby do poszanowania praw innych.

28. Por. D. B. Dobbs, *The law of torts*, West Group, St. Paul 2000, s. 1064–1065. Zob. także: *Smith v. Wade*, 461 U. S. 30, 103 S. Ct. 1625, 75 L. Ed.2d 632 (1983); *Owens-Illinois, Inc. v. Zenobia*, 325 Md. 420, 601 A.2d 633 (1992).

29. Por. m.in. G. Calabresi, *The costs of accidents. A legal and economic analysis*, Yale University Press, New Haven 1970, s. 22–23, gdzie autor kwestionuje związek pomiędzy odszkodowaniem zasądzanym na rzecz poszkodowanego, a odstraszaniem lub ukaraniem sprawcy szkody.

30. D. G. Owen, *A punitive damages overview...*, s. 377.

kichkolwiek powodów nie zostaje pociągnięty do odpowiedzialności, rolą *punitive damages* jest wzmocnienie funkcji prewencyjnej pozostałych przepisów prawnych poprzez upublicznienie i nagłośnienie tych czynów, które zostają wykryte, a ich sprawca pociągnięty do odpowiedzialności, a które jednocześnie są tak naganne, że samo naprawienie szkody jest niewystarczające. W tym miejscu warto wspomnieć o jeszcze jednej funkcji odszkodowania karnego, która jest dość silnie powiązana z funkcją prewencyjną. W literaturze przedmiotu wskazuje się bowiem, że możliwość otrzymania dodatkowych środków pieniężnych tytułem odszkodowania karnego jest zachętą dla poszkodowanych rozważających wystąpienie na drogę sądową³¹. Koncepcja ta jest zdecydowanie bardziej przekonująca po osadzeniu jej w amerykańskich realiach prawnych, w których obowiązuje zasada, iż każda strona ponosi własne koszty sądowe bez względu na to, czy wychodzi z sądu jako wygrana czy przegrana.

Jak wskazuje David Owen, do potencjalnych przyszłych sprawców szkód trafia informacja, że cena bycia „złapanym” znacznie przekracza wartość łupu³². Efekt ten może być szczególnie widoczny w tych wszystkich przypadkach, w których bezprawność działania sprawcy szkody nie jest od początku oczywista. Produkcja i sprzedaż tysięcy wadliwych produktów konsumenckich w całym kraju lub poza jego granicami wiąże się z tego rodzaju działaniem – producent mający świadomość wadliwości produktu, a nieusuwający wady, np. z powodu wysokich kosztów przeprojektowania produktu, dopuszcza się niewłaściwego zachowania tak długo, jak długo nie zostanie „złapanym”. Jeżeli natomiast koszt przeprojektowania produktu jest wyższy niż suma potencjalnych odszkodowań wypłaconych poszkodowanym przez tenże produkt, to producent nie ma żadnej motywacji do tego, by uczynić swój produkt bezpiecznym. Jeżeli jednak oprócz odszkodowania kompensacyjnego zmuszony będzie zapłacić odszkodowanie karne znacznie tę szkodę przewyższające (mówimy tutaj o sumie kilkunastokrotnie lub kilkuset krotnie wyższej), to ostateczny bilans zysków i strat może przemawiać za szybszym usunięciem wady³³.

Podsumowując, można stwierdzić, że jeżeli informacja o tym, że wyrządzanie takich szkód jest zupełnie nieopłacalne, odpowiednio szeroko udostępniona, nie spełnia funkcji prewencyjnej, to trudno sobie wyobrazić instytucję, którą lepiej wypełniałaby to zadanie³⁴.

2.3. Kompensacja szkody

Powszechnie przyjmuje się, że głównymi funkcjami *punitive damages* są odpłata za niewłaściwe zachowanie oraz prewencja generalna i indywidualna, jednak wielu teoretyków wskazuje także

---

31. *Ibidem*.

32. *Ibidem*, s. 378: „In sum, the deterrence message directed at would-be thieves is that the price of getting caught, discounted by the risk thereof, exceeds the value of the booty”.

33. Por. głośne amerykańskie sprawy z zakresu odpowiedzialności za produkt, w których zasądzono *punitive damages*: *BMW of North America, Inc. v. Gore*, 517 U.S. 559, 116 S.Ct. 1589 (1996); *Philip Morris USA v. Williams*, 549 U.S. 346, 127 S.Ct. 1057 (2007).

34. Prawdą jest jednak także to, że zasądzenie astronomicznych kwot tytułem odszkodowania karnego w przypadku spraw z zakresu odpowiedzialności za produkt zmusiło niektórych przedsiębiorców na rynku amerykańskim do zakończenia działalności.

na kompensację, jako główną³⁵ lub uzupełniającą³⁶ funkcję odszkodowania karnego. Zdaniem Richarda Wrighta filozoficznym uzasadnieniem dla istnienia *punitive damages* jest teoria sprawiedliwości Arystotelesa, która zakłada dychotomiczny i wyczerpujący podział na sprawiedliwość dys-trybutywną (*distributive justice*) oraz sprawiedliwość naprawczą (*corrective justice*), przy czym w tej ostatniej można wyodrębnić jeszcze podgrupę w postaci sprawiedliwości retributywnej (*retributive justice*)³⁷. Autor wyjaśnia, że wszelkiego rodzaju interakcje między osobami poddawane są ocenie z punktu widzenia zasad sprawiedliwości naprawczej. Jeżeli zatem mamy do czynienia z przesunięciem dóbr od A do B, i przesunięcie takie jest niezgodne z zasadami tejże sprawiedliwości, to strata, jaką ponosi jeden z uczestników, podlegać powinna rektyfikacji. Jeżeli jednak mamy do czynienia z działaniem, które jest naganne zarówno obiektywnie, jak i subiektywnie (*morally blameworthy* – „subjectively as well as objectively inconsistent with one’s equal negative freedom”), to sama rekompensata nie wystarczy, jako że poszkodowany doznał także uszczerbku w swej godności (*a discrete dignitary injury*)³⁸. Wtedy, oprócz kompensacji, niezbędne jest także sięgnięcie po formę prywatnej kary (odpłaty) w postaci *punitive damages*. *Punitive damages* stanowią zatem rekompensatę za uszczerbek w godności, którego nie rekompensuje odszkodowanie ani zadośćuczynienie. Jak dalej wskazuje autor, prawo cywilne [w szczególności prawo odpowiedzialności odszkodowawczej], w przeciwieństwie do prawa karnego, nie wymaga, by działania pozwanego były naganne z moralnego punktu widzenia. Pociągnięcie do odpowiedzialności staje się bowiem możliwe już w przypadku obiektywnej nieprawidłowości zachowania sprawcy szkody (np. odpowiedzialność na zasadzie ryzyka). Dlatego też sytuacje, w których uruchamiać będziemy instrument prawny w postaci odszkodowania karnego, nie będą występowały nader często³⁹.

Koncepcję taką zdaje się podzielać również David Owen, który dodatkowo wskazuje, że *punitive damages* wynagradzają powodowi te szkody, które nie podlegają rekompensacie, gdyż nie wpasowują się w żadne ze znanych kategorii prawnych. Przykładem mogą tu być utracone kontakty i możliwości handlowe, które przepadły bezpowrotnie na skutek długiego pobytu poszkodowanego w szpitalu. Ponadto, jak zostało wspomniane powyżej, w tych wszystkich systemach prawnych, w których nie obowiązuje zasada, że przegrywający ponosi koszty procesowe swoje i przeciwnika, *punitive damages* rekompensują poszkodowanemu wydatki związane z prowadzeniem postępowania. W warunkach amerykańskich jest to o tyle istotne, że koszty procesu i pełnomocnika sięgają zwykle 30%–40% całej sumy zasądzonej na rzecz powoda (*contingency fee*)⁴⁰.

Na zakończenie warto wspomnieć, że w doktrynie amerykańskiej wskazuje się także inne funkcje *punitive damages*, do których należą funkcja edukacyjna (*education*) oraz wspomaganie egzekwowania prawa (*law enforcement*)⁴¹. Jak wynika z powyższego, różnorodność funkcji przypisywanych *punitive damages* sprawia, że instytucja ta nabiera wielowymiarowego charakteru, a jej jednoznaczna ocena nie jest prosta. Teoretykom i praktykom Europy kontynentalnej zdecydowanie

35. R. W. Wright, *Right, justice and tort law* [w:] D. G. Owen, *Philosophical foundations of tort law*, Oxford University Press, Oxford–New York 1995, s. 174–175.

36. D. G. Owen, *Punitive damages in products liability litigation*, Michigan Law Review 1976, Nr 74, s. 1295.

37. R. W. Wright, *op. cit.*, s. 174–175.

38. *Ibidem*, s. 175.

39. *Ibidem*, s. 175–176.

40. D. G. Owen, *A punitive damages overview ...*, s. 379.

41. Bliższe omówienie tych funkcji zob. D. G. Owen, *A punitive damages overview ...*, s. 374 oraz 380 i nast.

łatwiej jest zaakceptować uzasadnienie nawiązujące do szeroko ujętej kompensacji, niż dopuścić myśl o istnieniu konstrukcji, która tak bardzo zaburza podział między prawem cywilnym, a prawem karnym, wprowadzając element represji na grunt prawa cywilnego.

3. Możliwość objęcia ochroną ubezpieczeniową odpowiedzialności z tytułu *punitive damages*

3.1 Obecny stan prawny

Ani w doktrynie, ani w orzecznictwie sądów amerykańskich nie ma zgody co do tego, czy *punitive damages* powinny zostać objęte ochroną ubezpieczeniową. Większość sądów stanowych dopuszcza taką możliwość, stosując niekiedy różnego rodzaju ograniczenia. Są jednak i takie stany, w których możliwość ta jest całkowicie wyłączona. Sądy po jednej i po drugiej stronie powołują się na argument wpływu możliwości ubezpieczenia się od tego rodzaju odpowiedzialności na podstawowe cele i funkcje prawa odpowiedzialności odszkodowawczej. Jak wskazuje się w piśmiennictwie, żaden z sądów nie dał jednak jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy to możliwość ubezpieczenia odpowiedzialności w zakresie *punitive damages*, czy wyłączenie takiej możliwości lepiej realizuje wspomniane funkcje i cele⁴².

Kwestia objęcia *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową pojawia się najczęściej w kontekście powództwa przeciwko ubezpieczycielowi o zapłatę (*direct contract enforcement action*) lub wniosku o wydanie wyroku deklaratoryjnego, stwierdzającego, czy odszkodowanie karne objęte jest umową ubezpieczenia (*declaratory judgment actions*)⁴³. W obu przypadkach sądy orzekające w sprawie powinny wziąć pod uwagę dwa zagadnienia prawne. Po pierwsze, w gestii sądu leży ustalenie, czy umowa ubezpieczenia została tak skonstruowana, że jej brzmienie pozwala na objęcie ochroną *punitive damages*. Po drugie, ocenie podlega sprzeczność umowy ubezpieczenia obejmującej swym zakresem odpowiedzialność z tytułu odszkodowania karnego ze stanową polityką prawną (*public policy*)⁴⁴.

Odnosnie pierwszego ze wskazanych problemów należy wyjaśnić, że większość umów ubezpieczenia jest tak skonstruowana, iż nie wskazuje jednoznacznie *punitive* czy *exemplary damages* jako objętych ochroną ubezpieczeniową. Umowy te zawierają jedynie zapisy, że ubezpieczyciel pokryje w imieniu ubezpieczonego wszelkie należności, jakie ten ostatni zobowiązany będzie zapłacić z tytułu odszkodowania za szkodę majątkową lub niemajątkową na osobie lub mieniu wynikającą ze zdarzeń objętych ochroną. Dodatkowo większość umów wyraźnie stanowi, że ochroną ubezpieczeniową nie są objęte szkody, które zostały przez ubezpieczonego wyrządzone z winy umyślnej, bez względu na to, czy mowa o *compensatory damages* czy też *punitive damages*⁴⁵.

Odnosnie do drugiego z problemów – sprzeczności objęcia ochroną ubezpieczeniową *punitive damages* z zasadami porządku publicznego (*public policy*) – należy wskazać, że odszkodowanie

---

42. G. L. Priest, *Insurability and punitive damages*, „Alabama Law Review” 1989, nr 40, s. 1009.

43. G. M. Giesel, *The knowledge of insurers and the posture of the parties in the determination of the insurability of punitive damages*, „University of Kansas Law Review” 1991, nr 39, s. 356.

44. *Ibidem*, s. 357.

45. M. A. Pope, *Punitive damages: when, where and how they are covered*, „Defense Counsel Journal” 1995, nr 26, s. 539.

to jest zasądzane obok odszkodowania restytucyjnego (*compensatory damages*) w celu ukarania sprawcy (*punishment*) oraz powstrzymania jego i innych przed dokonaniem podobnych czynów w przyszłości (*deterrence*). Wiele sądów wyraziło przekonanie, że tak rozumiany cel *punitive damages* zostałyby zanegowane, gdyż właściwy sprawca szkody uniknąłby jakiegokolwiek kary, a całe ryzyko odpowiedzialności w tym zakresie spadłoby na ubezpieczyciela⁴⁶. Niemniej jednak polityka sądów stanowych w zakresie objęcia ochroną ubezpieczeniową *punitive damages* jest mocno zróżnicowana. Obecnie dziewięć stanów nie zezwala na objęcie ochroną ubezpieczeniową odpowiedzialności z tytułu odszkodowania karnego z uwagi na sprzeczność ze stanową polityką prawną⁴⁷. Większość stanów praktykuje jednak taką możliwość⁴⁸, choć znajdują się wśród nich i takie, które ostatecznie nie przesądziły w drodze ustawy jaka będzie ich strategia prawna w tym zakresie⁴⁹. Jak wskazuje Catherine Sharkey, w ostatnich kilku dekadach rośnie przyzwolenie na obejmowanie *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową zarówno wśród legislatorów, jak i wśród sądów stanowych⁵⁰. Zjawisko to nie spowodowało jednak wyciszenia tych wszystkich głosów, które podnoszą pewnego rodzaju sprzeczność pomiędzy funkcjami, jakie odszkodowanie karne pełni w systemie prawnym, a możliwością objęcia ochroną ubezpieczeniową odpowiedzialności w tym zakresie⁵¹. Jako że zdania na ten temat są podzielone, a dyskusja trwa od lat 60. ubiegłego wieku, warto przyjrzeć się bliżej niektórym racjom jednej i drugiej strony.

3.2. Objęcie *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową a funkcje i cele tegoż odszkodowania

Dwa orzeczenia sądowe, oba dotyczące odpowiedzialności pijanych kierowców, wydane na początku lat 60. ubiegłego wieku wyznaczyły kształt debaty nad możliwością objęcia ochroną ubezpieczeniową odpowiedzialności z tytułu *punitive damages* na następną dekadę. Pierwsze z nich zapadło w sprawie *Northwestern National Casualty Co. v. McNulty* i jasno wskazywało, że ochrona ubezpieczeniowa z tytułu odszkodowania karnego jest wyłączona z uwagi na bliskie podobieństwo *punitive damages* do kar zasądzanych na gruncie prawa karnego oraz z uwagi na niezgodność

46. *Peterson v. Superior Court*, 642 P.2d 1305, 1311 [Cal. 1982] („coverage for punitive damages would violate public policy rationale against diluting the deterrent effect of by allowing the impact of the penalty to be shifted to the insurer”).

47. Do stanów tych należą: California, Colorado, Florida, Kansas, Minnesota, New York, Ohio, Oklahoma i Utah. Por. także *Northwestern Nat'l Cas. Co. v. McNulty*, 307 F.2d 432 [5th Cir. 1962]; *Flint Hills Rural Elec. Coop. Ass'n v. Federated Rural Elec. Ins. Corp.*, 262 Kan. 512, 941 P.2d 374 [1997], w której to sprawie zdecydowano, że niedozwolone jest objęcie odpowiedzialności z tytułu *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową w przypadku odpowiedzialności za własne czyny, jednak dopuszczalne jest objęcie ich ochroną ubezpieczeniową w przypadku odpowiedzialności za czyny cudze.

48. Por. m.in. *Whalen v. On-Deck, Inc.* 514 A.2d 1072, 1074 [1986]; *Lunceford v. Peachtree Cas. Ins. Co.*, 230 Ga.App. 4, 495 S. E.2d 88 [1997].

49. D. Markel, *How should punitive damages work?*, „University of Pennsylvania Law Review” 2009, nr 5, s. 1462.

50. C. M. Sharkey, *Revisiting the noninsurable costs of accidents*, „Maryland Law Review” 2005, nr 64, s. 409, 430.

51. Por. m.in. H. L. Oleck, *Damages to persons and property*, Central Book Company, New York 1961, par. 275c.; K. S. Abraham, *Liability insurance and accident prevention: the evolution of the idea*, „Maryland Law Review” 2005, nr 64, s. 573.

ze stanowią polityką prawną⁵². Drugie z orzeczeń – w sprawie *Lazenby v. Universal Underwriters Insurance Co.* – broniło proubbezpieczeniowego stanowiska, lekceważąc w dużym stopniu argumenty oparte na podważeniu funkcji prewencyjnej odszkodowania karnego⁵³. Argumentując swoje stanowisko w sprawie *McNulty*, sędzia Wisdom stwierdził, że „zezwalanie sprawcy szkody na przeniesienie całego jej ciężaru na firmę ubezpieczeniową podważyłoby cel kary. Jeżeli bowiem dana osoba jest w stanie ubezpieczyć się od ryzyka zapłacenia kary, zyskuje swobodę niewłaściwego postępowania sprzeczną z sankcjami, które mają przeciwdziałać takiemu postępowaniu. Natomiast osobista wypłata odszkodowania karnego gwarantuje, że sprawca odczuje ciężar represji”. Sędzia Wisdom powoływał się także na analogię do prawa karnego: „tak samo jak wbrew polityce prawnej jest to, by umożliwić osobie ubezpieczenie się od odpowiedzialności karnej, równie niewłaściwe jest zezwolenie jej na wykupienie ubezpieczenia w zakresie odszkodowania karnego. Ponadto, nie znajduje żadnego uzasadnienia karanie towarzystwa ubezpieczeniowego, które to towarzystwo nie zrobiło niczego złego”⁵⁴. Odnosząc się natomiast do argumentu prewencji, sędzia Wisdom podkreślił sprzeczność objęcia odszkodowania karnego ochroną ubezpieczeniową z funkcjami, jakie odszkodowanie to winno pełnić. Argumentował, że sprawca szkody, który przerzuca cały jej ciężar na swego ubezpieczyciela, nie może stanowić negatywnego przykładu dla innych potencjalnych sprawców takich szkód. Odpowiadając na argument, że prawo karne i sankcje tam przewidziane w wystarczający sposób spełniają funkcję prewencyjną, stwierdził, że rolą prawa karnego jest „zadośćuczynienie” złu wyrządzonemu społeczeństwu, a nie indywidualnemu poszkodowanemu, gdyż wszelkiego rodzaju grzywny wypłacane są na rzecz państwa, podczas gdy odszkodowanie karne, wypłacane do rąk samego poszkodowanego, stanowi „zadośćuczynienie” złu skierowane przeciwko tej osobie⁵⁵.

Dwa lata później Sąd Najwyższy stanu Tennessee rozstrzygnął podobną pod względem faktycznym sprawę – pijany kierowca potrafił małoletniego, który doznał licznych obrażeń – jednak doszedł do zupełnie innych wniosków w kwestii objęcia ubezpieczeniem *punitive damages*. Odnosząc się do pełnionej przez odszkodowanie funkcji prewencyjnej, sąd stwierdził, że nie może podzielić przekonania wyrażonego w decyzji *McNulty*, jakoby konieczność zapłaty odszkodowania karnego bezpośrednio przez sprawcę szkody, a nie przez ubezpieczyciela, miała skuteczniej realizować funkcję prewencyjną wśród sprawców takich szkód. Zdaniem sądu w Tennessee byłaby to czysta spekulacja, nieoparta żadnymi wiarygodnymi danymi⁵⁶. Kolejnym argumentem przemawiającym za objęciem *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową były zdaniem sądu tzw. „oczekiwania przeciętnego ubezpieczonego” (*average policy holder expectations*), które, biorąc

52. *Northwestern Nat'l Cas. Co. v. McNulty*, 307 F.2d 432 [5th Cir. 1962]. W tym miejscu można jedynie zasygnalizować, jako że nie jest to przedmiotem niniejszego opracowania, iż problematyka objęcia ochroną ubezpieczeniową odpowiedzialności quasi-karnej nie jest obca także innym porządkom prawnym i praktyce sądowej, w tym polskim. Przedmiotem dyskusji w polskiej literaturze, również w kontekście ubezpieczeniowym, jest m.in. nawiązka – karnopravny instrument mający na celu naprawienie szkody. Zob. M. Łukasiewicz, A. Ostapa, *Nawiązka i karnopravny obowiazek naprawienia szkody a roszczenie cywilnoprawne*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 2 czy M. Bączyk, J. Janiszewska, *Obowiazkowe ubezpieczenie komunikacyjne a prawno-karny obowiazek naprawienia szkody*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 10, s. 47.

53. *Lazenby v. Universal Underwriters Insurance Co.*, 83 S. W. 2d 1 [Tenn. 1964].

54. *Northwestern Nat'l Cas. Co. v. McNulty*, 307 F.2d 432 [5th Cir. 1962].

55. *Ibidem*.

56. *Lazenby v. Universal Underwriters Insurance Co.*, 83 S. W. 2d 1 [Tenn. 1964].

pod uwagę sposób formułowania umów ubezpieczenia, odnosiły się do wszelkiego rodzaju kosztów, jakie zobowiązany będzie wypłacić ubezpieczony, bez względu na to, jak zostaną następnie zakwalifikowane w orzeczeniu sądowym.

Rozstrzygnięcia *McNulty* i *Lazenby* wyznaczyły politykę prawną w zakresie ubezpieczalności *punitive damages* poszczególnych stanów. Z 45 stanów, które dopuszczają możliwość zasądzenia *punitive damages*, 36 zezwala na objęcie ich ochroną ubezpieczeniową. Większość z nich przyjęła odpowiednie akty prawne w tym zakresie, bądź zrobiła to w drodze precedensów sądów najwyższych instancji⁵⁷.

Argumenty przeciwników objęcia ochroną ubezpieczeniową *punitive damages* można podsumować w następujący sposób: jako że *punitive damages* przypominają grzywnę zasądzaną na gruncie procesu karnego, nie sposób przyjąć, że możliwość ubezpieczenia się od takiej odpowiedzialności byłaby zgodna z polityką prawa. Ponadto przerzucenie ciężaru wypłaty odszkodowania karnego na ubezpieczyciela istotnie podważyłoby funkcję prewencyjną *punitive damages*. Sprawca nie odczułby też żadnej konsekwencji (kary) za swe wyjątkowo naganne zachowanie.

Z kolei główny kontrargument, wysuwany przez zwolenników objęcia *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową, sprowadza się do stwierdzenia, że nie ma żadnych danych, które potwierdzałyby efektywność funkcji prewencyjnej odszkodowania karnego, a zatem nie sposób stwierdzić, czy przerzucenie ciężaru ich uregulowania na ubezpieczyciela rzeczywiście doprowadziłoby do wzrostu niepożądanych zachowań. Argumentację tę wzmacnia teoria „rozsądnych oczekiwań przeciętnego ubezpieczonego”, który najczęściej jest jednocześnie konsumentem⁵⁸.

Od wspomnianych wyżej decyzji minęło blisko 60 lat. W tym czasie zmienił się przede wszystkim charakter spraw, w których dochodzi do zasądzenia *punitive damages*. O ile w latach 60. ubiegłego wieku dominowały orzeczenia z zakresu odpowiedzialności kierowców, o tyle dziś doszły do tego sprawy z zakresu odpowiedzialności za produkt, naruszeń praw człowieka, praw pracowniczych oraz tzw. odpowiedzialności za szkody masowe (*mass torts*). Argumentacja zwolenników i przeciwników objęcia *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową pozostała jednak w dużej mierze niezmienną. Warto wszakże odnotować, że większość stanów, które zakazują tego rodzaju ubezpieczeń, zezwala na wyjątki w zakresie odpowiedzialności za cudze czyny (*vicarious liability*), a zatem np. w sytuacji, gdy to pracodawca zmuszony jest do wypłaty odszkodowania karnego za szkodę wyrządzoną przez pracownika⁵⁹.

Trudno jednoznacznie przesądzić, czy objęcie odszkodowania karnego ochroną ubezpieczeniową rzeczywiście powoduje zmniejszenie efektywności funkcji prewencyjnej. Jak wskazuje Tom Baker, nie wystarczy gołostowne stwierdzenie, że funkcja prewencyjna *punitive damages* zostaje podważona już przez sam fakt wypłaty odszkodowania przez osobę trzecią, a nie przez bezpośredniego sprawcę szkody. Autor wyjaśnia, że wszelkiego rodzaju ubezpieczenia zmniejszają finansowy udział ubezpieczonego w kosztach wynikających z danego zdarzenia, co nie powstrzymało powszechnego rozwoju i społecznej akceptacji dla ubezpieczenia odpowiedzialności

57. C. M. Sharkey, *op. cit.*, s. 427.

58. Argument „rozsądnych oczekiwań” został odrzucony przez te wszystkie stany, które nie pozwalają na objęcie *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową. Podstawą do nieprzyjęcia tej teorii jest twierdzenie, że „nie można oczekiwać, by prawo pozwalało na przejęcie odpowiedzialności za czyjeś lekkomyślne i rażąco złośliwe działania przez inną osobę”. *Nicholson v. Am. Fire & Cas. Ins. Co.*, 177 So. 2d 52,54 [Fla. Disp. Ct. App. 1965].

59. C. M. Sharkey, *Revisiting the noninsurable ...*, s. 428–429.

cywilnej. Tak więc, aby argument ten był przekonujący, musiałaby istnieć znacząca różnica pomiędzy wpływem ubezpieczenia na prewencję w zakresie *compensatory damages*, a wpływem takiego ubezpieczenia na prewencyjną rolę *punitive damages*⁶⁰.

3.3. Objęcie odszkodowania karnego ochroną ubezpieczeniową a praktyka ubezpieczeniowa i interpretacyjna rola sądów

Jak zostało wyjaśnione powyżej, większość umów ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej na rynku amerykańskim jest tak skonstruowana, że nie wymienia z nazwy rodzajów świadczeń, które ubezpieczyciel zobowiązuje się zapłacić w imieniu ubezpieczonego. Umowy te posługują się najczęściej lakonicznym zwrotem *all sums* [wszelkie koszty]. Na pierwszy rzut oka mogłoby zatem zastanawiać, dlaczego ubezpieczyciele zdają się na interpretacyjne zabiegi sądów, które zmuszone są każdorazowo ustalać, czy odszkodowanie karne wchodzi w zakres pojęcia *all sums*, czy też, z uwagi na swoją specyfikę, jest z niego wyłączone. Prostem rozwiązaniem byłoby przecież jasne stwierdzenie, że dana umowa obejmuje lub nie obejmuje swym zakresem tego rodzaju odszkodowania. Okazuje się jednak, że procesowa taktyka towarzystw ubezpieczeniowych rekompensuje im brak precyzyjności w formułowaniu umów.

Standardowa umowa ubezpieczenia przewiduje wyjątki w zakresie czynów popełnionych z winy umyślnej (*intentional act exclusion*). Ponadto powszechną praktyką jest wyłączenie dotyczące grzywn i kar (*fines and penalties*)⁶¹. Tego rodzaju wyłączenia są zrozumiałe i społecznie akceptowalne. *Punitive damages* stanowią jednak zwykle znaczną część całej zasądzonej w procesie na rzecz poszkodowanego kwoty, dlatego też są atrakcyjnym „produktem ubezpieczeniowym”⁶². Przeciętny konsument, zawierając umowę ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, oczekuje zatem, że ubezpieczyciel przejmie na siebie ciężar zapłaty wszelkiego rodzaju odszkodowań: tych o funkcji wyłączenie kompensacyjnej oraz tych o funkcji prewencyjno-represyjnej. Oczekiwanie takie wzmacnia fakt, że nie znajduje on w formularzu umowy żadnego wyraźnego wyłączenia w zakresie *punitive damages*. Wymóg określony w orzeczeniu *Lazenby* jako „average policy holder expectations” zostaje zatem spełniony. Niemniej jednak, w przypadku zasądzenia *punitive damages* od ubezpieczonego, ubezpieczyciel w większości przypadków odmawia wypłaty odszkodowania w tej części, powołując się bądź to na nieobjęcie odszkodowania karnego ochroną ubezpieczeniową, bądź na sprzeczność objęcia go ubezpieczeniem z *public policy* danego stanu. Jak zostało już wspomniane, taka taktyka zmusza sąd do podwójnego wysiłku. Po pierwsze, musi on ustalić, czy sformułowanie umowy ubezpieczenia przemawia na korzyść ubezpieczonego, czy ubezpieczyciela. Po drugie, jeżeli uzna, że konkretna umowa obejmuje swym zakresem *punitive damages*, zmuszony jest ustalić, czy wypłata odszkodowania karnego przez ubezpieczyciela nie pozostaje w sprzeczności z funkcją prewencyjną i represyjną tegoż odszkodowania, a więc z tzw. *public policy*. Jedną ze skuteczniejszych praktyk jest także powołanie się przez ubezpieczyciela na wyjątek w zakresie czynów umyślnych, jeżeli takowy jest przedmiotem postępowania, gdyż

---

60. T. Baker, *Reconsidering insurance for punitive damages*, „Wisconsin Law Review” 1998, nr 101, s. 126.

61. C. M. Sharkey, *op. cit.*, s. 435.

62. Jak wskazuje T. Baker, próby mające na celu inkorporację wyraźnego wyłączenia *punitive damages* spod ochrony ubezpieczeniowej do standardowego formularza umowy ubezpieczenia nie powiodły się z powodów marketingowych. T. Baker, *op. cit.*, s. 122.

właśnie takie działania pozwanego skłaniają najczęściej sędziów przysięgłych do zasądzenia odszkodowania karnego. Ubezpieczyciel twierdzi zatem, że sprawca chciał wyrządzić szkodę, a zatem jego obowiązek jej naprawienia zostaje wyłączony. Jedynym mankamentem tej taktyki jest konieczność przeprowadzenia kolejnego postępowania sądowego w celu dokonania odpowiednich ustaleń faktycznych⁶³.

Jak wynika z powyższego, taktyki procesowe stosowane przez ubezpieczycieli są różnorakie i stosowane z mniejszym lub większym powodzeniem. Tom Baker słusznie wskazuje, iż brak jest rzetelnych danych, które pokazywałyby, jaki procent odszkodowań karnych pokrywany jest z kieszeni sprawcy szkody, a jaki z kieszeni ubezpieczyciela. Niemniej jednak należy przypuszczać, że ubezpieczyciele wygrywają pewną część sporów w zakresie objęcia *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową, a pozostała część kończy się ugodą, w której ubezpieczyciel zobowiązuje się pokryć jedynie niewielki ułamek odszkodowania karnego w imieniu ubezpieczonego⁶⁴.

Podsumowanie

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, iż nie ma żadnych wiarygodnych dowodów wskazujących na to, że objęcie *punitive damages* ochroną ubezpieczeniową spowoduje zmniejszenie efektywności funkcji prewencyjnej tegoż odszkodowania. Jeszcze wyższym poziomem spekulacji posługujemy się, gdy próbujemy zanalizować wpływ ubezpieczenia na funkcję represyjną *punitive damages*. Natomiast częściową odpowiedzią na zarzuty kierowane pod adresem zwolenników objęcia odszkodowania karnego ochroną ubezpieczeniową może być stosowane standardowo w umowach ubezpieczenia wyłączenie w zakresie czynów umyślnych. Jeżeli bowiem założymy, że ta grupa czynów zasługuje na szczególne napiętnowanie (ze względów prawnych, społecznych i moralnych) i to w ich zakresie funkcja prewencyjna i represyjna powinna działać najefektywniej, to z całą pewnością możemy stwierdzić, że rynek ubezpieczeniowy sam rozwiązał ten problem.

Na zakończenie warto jeszcze dodać, że błędem byłoby sądzić, że *punitive damages* to twór praktyki amerykańskiej, z którą Europa kontynentalna nie ma i nie chce mieć zbyt wiele wspólnego. Stwierdzenie takie jest błędne z co najmniej kilku powodów. Po pierwsze, *punitive damages* zasądzone są nie tylko w prawodawstwie amerykańskim, ale także w Anglii, Walii, Kanadzie, na Cyprze, czy w Nowej Zelandii. Po drugie, *punitive damages* przedostają się do europejskich systemów prawnych niejako „tylnymi drzwiami” – poprzez wnioski o stwierdzenie wykonalności orzeczeń sądów zagranicznych, w których część odszkodowania to suma zasądzona tytułem odszkodowania karnego⁶⁵. Po trzecie, nie wszystkie europejskie porządki prawne mają jednoznacznie negatywny stosunek do doktryny odszkodowania karnego. Przykładem może być projekt reformy francuskiego prawa cywilnego, który zakłada wprowadzenie instytucji *l'amende civil*, wzorowanej na amerykańskiej koncepcji *punitive damages*. A zatem można zaryzykować stwierdzenie,

---

63. *Ibidem*.

64. *Ibidem*, s. 128.

65. Wnioski o stwierdzenie wykonalności zagranicznego orzeczenia zasądzającego *punitive damages* rozpatrywały już m.in. sądy hiszpańskie, sądy włoskie, sądy francuskie i sądy niemieckie. Również polski Sąd Najwyższy mierzył się z tą kwestią. Por. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 października 2013r., I CSK 697/12, OSP 2014, Nr 9.

że także i frontowe drzwi niektórych prawodawstw europejskich powoli otwierają się na omawianą instytucję. Czas pokaże, czy koncepcja *punitive damages* znajdzie podatny grunt dla swego dalszego rozwoju w innych krajach tradycji *civil law*.

Wykaz źródeł

- Abraham K. S., *Liability insurance and accident prevention: the evolution of the idea*, „Maryland Law Review” 2005, nr 64.
- Adrych-Brzezińska I., *Odszkodowanie karne – sposób na efektywniejsze prawo czy efektywny amerykański partykularyzm prawny?*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, nr 39.
- Bagińska E., *Odszkodowanie karne (punitive damages) w prawie amerykańskim*, „Państwo i Prawo” 2001, nr 9.
- Baker T., *Reconsidering insurance for punitive damages*, „Wisconsin Law Review” 1998, nr 101.
- Buckland W. W., McNair A. D., *Roman law and common law*, Cambridge University Press, Cambridge 1952.
- Calabresi G., *The costs of accidents. A legal and economic analysis*, Yale University Press, New Haven 1970.
- Dobbs D. B., *The law of torts*, West Group, St. Paul 2000.
- Giesel G. M., *The knowledge of insurers and the posture of the parties in the determination of the insurability of punitive damages*, „University of Kansas Law Review” 1991, nr 39.
- Jolowicz H., *The assessment of penalties in primitive law [w:] Cambridge Legal Essays*, Heffer & Sons Ltd., Cambridge 1926.
- Jolowicz H., *Historical introduction to the study of Roman law*, Cambridge University Press, Cambridge 1967.
- Kocourek A., Wigmore J., *Sources of ancient and primitive law, tom 1*, Little, Brown and Company, Boston 1915.
- Markel D., *How should punitive damages work?*, „University of Pennsylvania Law Review” 2009, nr 5.
- Orecki M., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 11 października 2013 roku, I CSK 697/12*, OSP 2014, nr 9.
- Oleck H. L., *Damages to persons and property*, Central Book Company, New York 1961, par. 275c.
- Owen D. G., *A punitive damages overview: functions, problems and reform*, „Villanova Law Review” 1994, Nr 39.
- Owen D. G., *Punitive damages in products liability litigation*, „Michigan Law Review” 1976, nr 74.
- Owen D. G., *The moral foundations of punitive damages*, „Alabama Law Review” 1989, nr 40.
- Pope M. A., *Punitive damages: when, where and how they are covered*, „Defense Counsel Journal” 1995, nr 26.
- Priest G. L., *Insurability and punitive damages*, „Alabama Law Review” 1989, nr 40.
- Schlueter L. L., Redden K. R., *Punitive damages*, Lexis Publishing, Charlottesville 1995.
- Sharkey C. M., *Revisiting the noninsurable costs of accidents*, „Maryland Law Review” 2005, nr 64.
- Sołtysiński S., *Ważny wyrok w sprawach stwierdzenia wykonalności części zagranicznego orzeczenia sądowego oraz pojęcia klauzuli porządku publicznego. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 11 października 2013 roku, I CSK 697/12*, „Polski Proces Cywilny” 2014, nr 3.

Syska M., *Wysokość zasądzzonego odszkodowania oraz tzw. punitive damages a klauzula porządku publicznego w postępowaniu o stwierdzenie wykonalności orzeczenia zagranicznego*, „Przeгляд Sądowy” 2015, nr 1.

Wright R. W., *Right, justice and tort law* [w:] Owen D. G., *Philosophical foundations of tort law*, Oxford University Press, Oxford–New York 1995.

Civil liability insurance coverage for punitive damages in US law

Punitive damages constitute a theoretically controversial but judicially enforced legal doctrine. The debate about punitive damages focuses on various legal problems that academics have been trying to solve over the last few decades. One of these issues concerns insurance coverage for punitive damages. There is no clear consensus today whether the law should allow insurance coverage of punitive damages. US courts conflict sharply: some deny coverage on grounds of public policy, but the majority allow coverage. This paper explains why insurability of punitive damages is such a controversial issue and how it is dealt with both by US judiciary and insurance practice.

Key words: punitive damages, tort liability, prevention, repression, compensation, insurance, insurer, insurance contract.

DR IZABELA ADRYCH-BRZEZIŃSKA – adiunkt w Katedrze Prawa Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, zastępca kierownika i wykładowca na Studiach Podyplomowych z Prawa medycznego, wykładowca na Gdańskim Uniwersytecie Medycznym i Podyplomowych Studiach Prawa Medycznego na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, stypendystka Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego – Stypendium dla Młodych Wybitnych Naukowców w latach 2015–2018, stypendystka Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego – Program Mobilność Plus, visiting scholar w Chicago Kent College of Law w 2018 roku.

email: izabela.adrych@gmail.com

ORCID: 0000–0001–9307–5906

